

עלים

עלון שבועי משלחן מערכת מכון עלה זית

שנה חמישית: גליון מג | שבת קודש פרשת דברים - חזון - תשעה באב | ח' אב ה'תשפ"ה

עלה אנדה

ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס

ע"פ ספר מקדש ה' כוונת ידך על אגדות החורבן שבמסכת גיטין, מאת הרה"ג ר' יהודה דורמן שליט"א

במעשה של קמצא ובר קמצא (גיטין נו, א) הובא שבר קמצא הביא קרבן מאת הקיסר למקדש, אך הטיל בו מום. כדי שלא יקריבוהו ויוציא דיבתם רעה לקיסר. רצו חכמים להקריב את הקרבן או להרוג את בר קמצא מפני פיקוח נפש. אולם רבי זכריה בן אבקולס מנע מהם. כדי שלא יאמרו בעלי מומין קרבים, או מטיל מום בקדשים ייהרג. וסיימו בגמרא: אמר רבי יוחנן, ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס, החריבה את ביתו, ושרפה את היכלו, והגליתו מארצו.

רש"י פירש ענוותנותו - סבלנותו שסבל את זה ולא הרגו ע"כ [וכן פירש רש"י על התורה (במדבר יב, ג) ש'עניו' הוא שפל וסבלן]. ורבי יוחנן בא ללמדנו שביהמ"ק נחרב מפני חשבונות של חסידות של רבי זכריה בן אבקולס.

גם במסילת ישרים (פ"כ) במשקל החסידות, כתב שבמעשי חסידות צריך לעיין עד היכן תולדות המעשים מגיעות, ואם התולדות רעות יתחייב להניחו, "והבית השני גם הוא חרב ע"י חסידות כזה אשר לא נשקל במשקל צדק" ומביא את דברי הגמ' הנ"ל. משמע קצת שפירש "ענוותנותו" - "חסידותו".

אולם כמה מפרשים פירשו "ענוותנותו" כפשוטו, ענוה ממש. והגמ' מלמדת שרבי זכריה בן אבקולס השתמש במידת השפלות שלא לפי רצון השם, כמו שכתב בצדקת הצדיק לרבי צדוק הכהן מלובלין (אות מז). והיינו כמו שפירש המהר"ץ חיות בסוגייתנו, שמן הדין היה מותר לעבור על לא תעשה מפני אימת המלכות, וכן הותר להרוג את בר קמצא מפני שרדף אחר כלל ישראל, "אולם מפני גודל ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס לא הרהיב בנפשו עוז לעשות בזה הלכה למעשה, ולא החשיב עצמו לגדול כו' וחישב כי הדבר נמסר רק לגדולי הדור וכו'".

וע"כ בספר כתר שם טוב (סימן קמה) בשם הבעש"ט ז"ל, שרוב ענוותנותו של האדם גורם שנתרחק מעבודת השי"ת, שמצד שפלותו אינו מאמין כי האדם גורם ע"י תפלתו ותורתו שפע אל כל העולמות כו', "והוא מעין שאמרו רז"ל, ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס גרם חורבן וכו'".

והמהר"ל בנצח ישראל (פ"ה) פירש שהשם יתברך רצה להחריב הבית, ועשה הקב"ה

שליחותו ע"י רבי זכריה בן אבקולס כדי שיתקיים רצון הקב"ה, עכ"ל. ולפ"ז אין כוונת חז"ל להאשימו על החורבן במה שהשתמש במידת הענוה שלא במקומה, אלא להודיע במי השתמש הקב"ה כדי לקיים גזרתו.

[הערות המערכת: יש להוסיף פירוש חדש ששמענו בשם הג"ר דוב לנדו שליט"א, שציין ללשון תוספתא שבת (טז, ז) "זכריה בן אבקולס לא היה נוהג לא כדברי ב"ה ולא בדברי ב"ה וכו' אמר רבי יוסי ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס שרפה את ההיכל", ומבואר שהכוונה שלא היה רוצה להכריע.]

ע"פ ספר בעקבי הגלות מאת הרה"ג ר' יעקב ביער שליט"א

הג"ר אברהם ישראל ארנברג זצ"ל (אבני זכרון נדה עמ' שמא) הביא ביאור בענין "ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס", כפי ששמע מהג"ר מאיר שפירא זצ"ל שראה כתב יד מהמחבר ספר ערבי נחל.

דאיתא בסוטה (ה, א) א"ר חייא בר אשי אמר רב, תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית וכו' א"ר נחמן לא מינה ולא מקצתה, מי זוטרי דכתיב ביה (משלי טז, ה) "תועבת ה' כל גבה לב". ויש לומר דפליגי במשמעות הלשון 'כל', דר' חייא סבר 'כל' - כולו משמע, אם כן ת"ח לכבוד תורתו צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית, ור' נחמן סבר כל - אפילו מקצתו משמע, אם כן ס"ל לא מינה ולא מקצתה. והנה גם בקרבן כתוב "כל מום לא יהיה בו" (ויקרא כב, כא), והכי נמי תליא פלוגתא דר' חייא ור' נחמן במשמעות המילה 'כל'. ורבי זכריה שדחה הקרבן בגלל המום בניב שפתים או בדוקין שבעין, מפני שסבר "תועבת ה' כל גבה לב" לא מינה ולא מקצתה, ולשיטתו דחה הקרבן בגלל מום קטן. ונמצא שענוותנותו של ר' זכריה, והיינו סיבת ענוותנותו דדרש מילת 'כל', גרמה לשריפת בית אלקינן.

הג"ר לנדו שליט"א

ע"פ דברי התפארת יעקב שכתוב קובץ מפרשים על מסכת גיטין ג' חלקים, יז"ל ע"י מכון תורה הטהורה

ענוותנותו של ר' זכריה. נראה לי להכוונה דק"ל דאסור לענות על רב, ולכן בדיוני נפשות מתחילין מן הצד כדי שלא יענו על רב לסתור דבריו, ולכן ר' זכריה היה חושב דהוא הקטן ואמר דעתו ראשונה, והם קבלו דבריו ולא סתורוהו לפי שאסור לענות על רב, כי באמת היה הגדול בהם. וזה שאמר ענוותנותו של ר' זכריה וכו', כי אם היה מכיר גודל ערכו לא היה הוא אומר דעתו עד שיאמרו הקטנים, והיה מודה להם.

חיוב תענית ביולדת

עלה הלכה

ע"פ קונטרס אור השלחן על הלכות בין המצרים, מאת הרה"ג ר' אהרן יחיה עזר שליט"א

חיוב תענית ביולדת תוך ל' יום מהלידה: פסק הערוך השלחן (ס"ק ח) שבזמננו שהנשים חלשות יותר יש להקל לגמרי שאין צריכה להתענות, וכן פסק הגר"ש קמנצקי שליט"א הובא בקובץ הלכות (עמ' רח). וכ"כ באור לציון (ח"ג עמ' רנט) שלדינא יולדת תוך ל' יום מהלידה פטורה מלהתענות, רק נהגו שיוולדת מז' עד ל' תתחיל להתענות במקום שאפשר לה, וברגע שמרגישה שנחלשת יש לה לאכול ולשתות. [וכן הורה לי מו"ר הגרש"י פעלדער שליט"א שיוולדת בתוך ל' אינה מתענה כלל בטי' באב, ואף אינה צריכה לשיעורים].

הזמנים לעיר לייקוואוד יצ"ו וערכו ע"י הרב משה ברוך קופמאן שליט"א					
ערב שבת		ליל שבת		יום השבת	
מנחה גדולה (גר"א וגר"ז)	1:39	הדלקת נרות (18 דקות)	7:52	סו"ז קרי"ש מג"א (לפי האופק) וגר"א וגר"ז	8:42/9:29
ט' שעות (להתחלת סעודה)	4:36	שקיעת החמה (צריך להחמיר ב' דקות)	8:10	סו"ז תפילה מג"א (לפי האופק) וגר"א וגר"ז	10:08/10:40
פלג המנחה (גר"א)	6:41	זמן קר"ש (לערבית וספ"ע לפני הסעודה)	8:51	חצות (סעודת שבת להב"ח)	1:02
פלג המנחה (מג"א כפי האופק)	7:06	מזל מאדים (למאן דחש ליה)	7:03-8:03	שקיעת החמה	8:09
מוצאי שבת		ליל שבת		יום השבת	
זמן כוכבים קטנים רצופים (6.5 מעלות)	8:55	הדלקת נרות (18 דקות)	7:52	סו"ז קרי"ש מג"א (לפי האופק) וגר"א וגר"ז	8:42/9:29
ע"ב דקות	9:22	שקיעת החמה (צריך להחמיר ב' דקות)	8:10	סו"ז תפילה מג"א (לפי האופק) וגר"א וגר"ז	10:08/10:40
חצות (סעודת שבת להב"ח)	1:02	זמן קר"ש (לערבית וספ"ע לפני הסעודה)	8:51	חצות (סעודת שבת להב"ח)	1:02
שקיעת החמה	8:09	מזל מאדים (למאן דחש ליה)	7:03-8:03	שקיעת החמה	8:09

ראיתי בגליון פרשת מטות- מסעי ב'עלה שירה', מקונטרס 'חג להשם מחר' באנגלית להרב יחזקאל גרין, בשם הגר"ד קאהן, שהנוסע במטוס והוא משועמם שאין לו מה לעשות, מותר לשמוע כלי שיר, שהרי אינו עושה כן לתענוג, רק כדי 'להעביר את הזמן'.

ולענ"ד המחבר שליט"א כדרכו בקודש כתב דברים אלו רק בהערה, וטעמו ברור ופשוט, שאין ליתן התורה ביד כל אדם לומר 'משועמם אני' ולהתיר לו לשמוע כלי שיר. ודאי שכוונת הגר"ד קאהן היא רק במצב לא רגיל, שנוסע להרבה שעות במטוס, ואין לו שום דבר לשמוע כגון 'פודקאסט' הכשרים, או ספר ללמוד או לקרות, והדבר היחיד שיש לו הוא כלי שיר, ובזה סובר שיש 'מקום להקל' [כלשון הגר"ד קאהן שגם אני שמעתי מפיו]. אבל באופן רגיל, שיש לכל אדם הרבה דברים כשרים לשמוע שאינם כלי שיר, או ספר ללמוד ולקרות, רק שרצונו לשמוע כלי שיר, בודאי כל כוונתו לתענוג, ודבר זה לא התיר שום מורה הוראה. וכן כוונת הגר"ש גיסנגער בכתר שלמה. וכן כתב בעמח"ס 'חג להשם מחר'. ויפה עשה המחבר הנ"ל לכתוב הדברים רק בהערה, ולא יפה עשה העלון השבועי לכתוב דברים הנ"ל לפסק הלכה לרבים.

חיים ווייס

האם שייך מנהג בשנה שחל ר"ח אב בשבת

קראתי בגליון מטות-מסעי מה שהאר"י הג"ר משה ברוך קופמאן שליט"א לברר איזה הפטרה לקרות בשבת ר"ח מנחם-אב, וכדרכו בקודש כתב באורך וברוחב מן המקורות עד למעשה. ואין לי מה לעורר על תוכן הענינים, רק אזכיר דבר צדדי בענין זה שעמדתי עליו היום.

כתב הרמ"א וז"ל "וידא השמים כסאי וכן עיקר במקום שאין מנהג". והנה בספר פורים משולש (ר"ש דבליצקי, בפרק מכתבי הרבנים) הביא מכתב מהגר"ש אלישיב זצ"ל בנוגע למנהג בירושלים

בט"ז אדר שחל ביום ראשון, אם נוהג בו דיני שבעה של אבילות או לא, והשיב הגריש"א ש"מסתברא שזהו בכלל הדברים אשר לא שייך בזה מנהג, וכמ"ש הש"ך יו"ד ק"צ סק"ג 'דהדבר ידוע דדבר שאינו מצוי אין שייך בו מנהג'. [הערת המערכת: ראה מה שדנו בזה בעלים ויקהל לענין קביעות מנהג בפורים המשולש וערב פסח שחל בשבת]. נידון דידן של הפטרה בשבת ר"ח אב שייך רק בשנה של פורים משולש וערב פסח שחל בשבת [שיום ראשון של פסח לעולם חל באותו יום בשבוע של ט' באב], ולכן זה שכתב הגריש"א שלא שייך בו מנהג בט"ז אדר ביום ראשון כיון שאינו מצוי, לכאורה ה"ה נמי בנוגע לקריאת הפטרה בשבת ר"ח אב אין שייך בו מנהג. ולפום ריהטא דבריו נסתרים מדברי הרמ"א שכתב שרק במקום שאין מנהג יקרא השמים כסאי, ונראה שבכגון דא ודאי שייך בו מנהג! וצ"ע.

הגר"ר שלמה גיסנגער זצ"ל עם יב"חט"א הגר"ר יצחק עבאדי שליט"א

אלא שלכאורה צ"ל שדברי הגריש"א צ"ל נאמרו רק על הציור דאיירי ביה, דהיינו דיני אבילות בירושלים, שזה דבר שאינו מצוי שיהיו שבעת ימי אבילות בציור זה. אבל סתם מנהגים והנהגות שנוגעות בכל פעם ששושן פורים חל בשבת ור"ח אב חל בשבת, לא נקרא 'אינו מצוי', ושייך בהם מנהג. ודו"ק.

והנה ראיתי רבים מביאים דברי הגרי"ש אלישיב בנוגע לתחונן או בגדי שבת ביום ראשון בשנה של פורים משולש, שלא שייך בזה מנהג. אולם לפי האמור, מבואר ברמ"א שכן שייך מנהג, ואינו דומה להכרעת הגריש"א בדיני אבילות.

אלוף צבי דניאל

הפטרת ר"ח אב שחל בשבת

מה שכתב ידידי הרב משה ברוך קופמאן מנהגים שונים כשחל ר"ח אב בשבת, אם להפטיר השמים כסאי או שמעו, ראיתי בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן קפג) שנשאל על זה, וכתב להכריע שמי שנוהג בכל ר"ח בשמחה וסעודה מיוחדת, א"כ נקיט לדידיה להחמיר כהרמב"ם שראש חודש הוא מן התורה והוי לגביה בכלל מועד, לכן לא יאמר פורענותא אלא יפטיר השמים כסאי. וכן היה מנהג אדמו"ר"ם שאכלו גם בשר בסעודת ר"ח אב להנהיגם כרבותינו תלמידי הבעש"ט שמרבים בסעודה בריבים בכל ר"ח עיין שם [הערת המערכת: ראה ספר אגרות סופרים (מהדורת עלה זית, עמוד תעח)]. אך מי שאינו מדקדק לנהוג שמחה בכל ר"ח, יפטיר שמעו, כפי מסקנת הרמ"א בהגהת שו"ע. ולכן אתי שפיר מנהג החסידים היום שמפטירין השמים כסאי לשיטתם שיש שמחה וסעודה בר"ח.

ברכה, אייב שטאן

ברכת התורה ע"י בקשה

בגליון בלק יצאתי לדון שיוצאים ידי חובת ברכת התורה גם ע"י בקשה, וביארתי שמפני זה יוצאים בברכת אהבה רבה. והעירו כמה מעירים שיש לפרש בדרכים אחרות איך יוצאים או נפטרים באהבה רבה.

אולם נראה שסוף סוף נתבאר שאין ברכת התורה שוה לחובת ברכה רגילה, כי חובת ברכה צריכה למטבע הידועה של ברכות והזכרה מפורשת של הענין המתברך, ולא נפטרים מהחיוב על ידי משהו אחר מהברכה. אי לכך, אפשר לצעוד צעד נוסף ולצדד, שגם שייך שיוצא ידי חובה ע"י בקשה, כפי שמבואר מדברי רבי יוחנן בגמ' לכמה גירסאות. [ומה שהעיר הרב חיימאווטש (גליון מטות-מסעי)] על דברי מדברי הרמב"ן בהשגות, לא כתבתי מעולם דעת הרמב"ן אלא הראב"ן.]

אלה וואו

המנהגים נערכו ע"י הרב משה ברוך קופמאן ע"פ לוח ההלכות והמנהגים (ליטא), נוהג בחכמה (בית מדרש גבוה), ימינו קדם (אויברלנד)

תוליד בנימין. [יש מקומות שאומר העולה בלחש ברוך דיין האמת (סידור יעב"ץ)]. חצי קדיש אחר הקריאה קודם ההפטרה. קורין בנביא 'אסוף אסיפם' עד 'ואין מאסף' בניגון של איכה, ומסיים 'כה אמר ה' אל יתהלל' וגו' בניגון הרגיל. ברכות הפטרה עד מגן דוד. ומחזירים ס"ת להיכל, ואומרים קינות כנהוג עד גמירא [ויש מוסיפים קינה עבור חורבן אירופה]. אשרי ובא לציון, ואין אומרים למנצח יענן. ובא לציון, מדלגים פסוק ואני זאת בריית. קדיש שלם בלי תתקבל. עליו [שיר של יום אומרים במנחה]. ומנהג יפה לחזור לקרא מגילת איכה ביום (משנ"ב סימן תקנט ס"ב). מילה, יש נוהגים תיכף אחרי קינות אף קודם חצות היום, ויש ממתנינים עד אחר חצות היום, ונראה נהרא ופשוטה.

מנחה: אחר חצות מחזירין הפרוכת למקומה ויושבים על כסא כרגיל. יש מזדריזים להתפלל מנחה גדולה כדי להניח תפילין מיד, ויש מאחרים כמנהגם להתפלל מנחה בסוף היום. מניחים סלית ותפילין [ואף תפילין דר"ת להנהיגם כן בכל יום], ואין אומרים פרישיות קדש והיה לי שאינם חיוב [ויש מקילין בזה]. שיר של יום. סדר קריאת התורה ותפילת מנחה כמו בכל תענית ציבור, רק מוסיפים נחם בבונה ירושלים, ואין אומרים תחנון או אבינו מלכנו. המתפללים מנחה בסוף היום יודרו לחלוץ התפילין קודם הלילה.

וכן עושים פעם שנית קהל וש"ץ אחר פסוק כי אם מאס מאסתנו (נוהג בחכמה). ואחר קדוש, ומדלגים ויהי נועם. קדיש שלם בלא תתקבל. ואין אומרים ויתן לך.

שחרית: משכימין לבית הכנסת (מג"א סי' תקנט סק"ה), אבל המנהג היום שאין משכימים כל כך כדי לאחר את קינות עד קרוב לחצות היום. אין לובשים הטלית ואין מניחין תפילין בשחרית, וטלית קטן לובשים בלא ברכה (ראה פתחי עולם בשם היעב"ץ שיש שישינים עם הטלית קטן מחמת הספק).

ברכות השחר: המנהג הפשוט כרגיל. ויש מדלגים ברכת "שעשה לי כל צרכי" עד הלילה כשנועלים מנעליהם. כמו כן יש מדלגים "עוטר ישראל בתפארה" עד מנחה כשמניחים תפילין (סידור יעב"ץ). נוהגין לומר את סדר היום, ואף פרשת תמיד וקטרת ושאר פרשיות לאלו שאומרים אותן בכל יום. פסוקי דזמרה כרגיל ואומר מזמור לתורה. מתפללים בקול נמוך ואין מדליקים האור כמו בלילה. השליח ציבור אומר עננו בין גואל לרופא (ראה משנ"ב סימן תקנ"ד סק"ג), ואין אומרים ברכת כהנים רק שים שלום [ואם התחיל הש"ץ ברכת כהנים נראה שיש להפסיקו, וצ"ע]. חצי קדיש, ואין אומרים אבינו מלכנו ולא תחנון.

קריאת התורה: מוציאין ס"ת וקורין ג' גברי בפרשת ואתחנון כי

דיני שבת חזון: (1) ערב שבת אין לרוחץ בחמין אלא בפושרין. ומי שטובל בכל ערב שבת טובל גם בערב שבת זו. ומותר ליטול צפרנים לכבוד שבת. (2) המקדימים לקבל שבת מבעוד יום יכולים לאכול אז בשר, אבל לא יאכלו בשר לפני קבלת שבת. (3) **קבלת שבת** כרגיל, ובזמננו נתפשט המנהג ברוב מקומות שלא לגנוח לכה דודי בניגון של קינות, מטעם אבילות בשבת. וכן המנהג ללבוש בגדי שבת [דלא כמנהג ק"ק האשכנזים משנים קדמוניות]. (4) **שחרית** מתפללין כרגיל. שני מסיים אחר "כוכבי השמים לרוב". פסוק "איכה אשא לבדי" בניגון איכה. מפטיר בחזון ישעיהו בניגון איכה עד קרוב לסופו. אומרים אב הרחמים, אבל במנחה אין אומרים צדקתך.

ערב תשעה באב שחל בשבת: ראה מאמרי באנגלית בעמ' 4 בארוכה.

מנהגי תפילה בתשעה באב:

ערבית: נוהגים שמסירים את הפרוכת על שם "בצע אמרתו" (איכה, ב' יז) ומכבין רוב הנרות על שם "במחשכים השיבני" (שם, ג' ו). אחר שמו"ע אומרים קדיש שלם עם תתקבל ואחר כך איכה וקינות [ומוסיפים קינה ב' ויהי נועם נשבת במוצ"ש]. כשגמיע לפסוק 'השיבנו' הקהל אומר תחילה ואחר כך הש"ץ.

כתב רבינו בחיי (בראשית מט, א) "וקבלה ביד הנביאים שעתידיה גאולתנו זאת שתהיה בדמיון גאולת מצרים בהרבה ענינים". וכן מבואר בכמה מקומות בספרי רבינו בחיי [עיי' ספר 'עת לחננה' להג"ר אלחנן אשר הכהן אדלר שליט"א, הוצאת עלה זית (קונטרס קדושה של מוסף פרק ט) שקיבץ דברי רבינו בחיי בענין זה]. וכן מבואר בספרים שגלות מצרים והגאולה ממנה היא השורש לגאולה העתידה.

בא וראה איך בכל שלב של הגלות והגאולה במצרים יש השוואה לגלותנו ולגאולה העתידה:

הגלות א' ירידה לגלות ע"מ שלא להשתקע. "ויגר שם - מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע אלא לגור שם" (הגדה של פסח). ופירש המשך חכמה (ויקרא כו, מד) שיעקב אבינו קבע הנהגה זו לדורי דורות, שבכל גלות ידעו שירדו רק לגור שם. אמנם כאשר מתיישבים ומצליחים ושוכחים שהם גרים אז "וירעו אותנו המצרים" כמ"ש הבית הלוי (ריש פרשת שמות).

ב' ירידה בשבעים נפש. כתב רבינו בחיי (שמות א, ה) שכנגד מה שירדו למצרים בשבעים נפש, "בסוף הגלות האחרון עתידים לירש שבעים אומות".

ג' הצלחת האומה השולטת על ישראל. כתב האור החיים הק' בפרשת שמות (א, ט), "ואין לך אומה ששלטה בישראל שלא היתה מעולה על כל האומות, בסוד (איכה א) 'היו צריה לראש'".

ד' בירור ניצוצי קדושה. כתוב בספרים שתפקיד ישראל בארץ מצרים היה להוציא ממנה כל ניצוצי הקדושה, וזהו שנאמר "וינצלו את מצרים", "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". ומשום כך אסור לשוב מצרימה כי כבר התבררו ניצוציה. וכן הוא בכל הגלויות, וכמו שכתב באור גדליהו (ליקוטי דיבורים לחג השבועות אות ז) שמשום כך רואים בהרבה תקופות שבני ישראל ישבו זמן רב במדינה אחת, ואח"כ נהפך לב המלכות וגלו משם, כי כבר קבצו הניצוצות.

ה' שכינתא בגלותא. במגילה (כט, א) איתא, "בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהן. גלו למצרים שכינה עמהן, (שמואל א' ב, כז) שנאמר הנגלה נגלית אל בית אביך בהיותם במצרים וגו'. גלו לבבל שכינה עמהן שנאמר (ישעיהו מג, יד) למענכם שלחתי בבלה, ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן וכו'".

ו' תכבד העבודה על האנשים - ריבוי צרות לפני הגאולה. כתב רבינו בחיי (שמות ה, כב), "וכאשר יתקרב הקץ תהיינה צרות רבות ומתחזקות [כמו שאירע במצרים] והוא סימן הישועה לישראל".

ז' הבה נתחכמה לו. כתב הרמב"ן על הפסוק "הבה נתחכמה לו" (שמות א, י) שהתחכמו ללכת בהדרגה - תחילה הטילו מס על היהודים וכו'. ובספר מעשה אבות סימן לבנים להגאון רבי דוד קאהן שליט"א (עמוד מז) העיר, שכן אירע בגרמניה, שהתחכמו להתחיל בחוקים נגד היהודים וכו' ולאט לאט באו לידי השמדה ר"ל.

הקץ והמושיע א' זמן הקץ. כתב רבינו בחיי (שמות יב, מ), "מצינו בגאולת מצרים ג' קצים, והם: ת' שנה, ת"ל שנה, רד"ו שנה וכו'. וכן תמצא בגאולתנו העתידה ג' קצים בספר דניאל (פרק ח): אלף ק"ג, אלף ר"צ, אלף של"ה וכו'. וכתב שכל זה כדי לחזק ידינו הרפות בגלותנו זה, שכשם שנתברר שכל ג' הקיצים במצרים היו אמת, כך עלינו להאמין שעתידין ליגאל וכל הקיצין אמת, ע"ש. גם יש השוואה בתאריך הגאולה, לדעת רבי יהושע (ראש השנה יא, א) שבניסן עתידין ליגאל.

ב' המושיע בא מפלטרין של פרעה. כתב רבינו בחיי (כד הקמח ערך חנוכה), "כשם שמצינו במשה המושיע הראשון שגדלתו בתיה בת פרעה בתוך פלטרין שלו, ומשם יצא והחריבו וכו', כן תמצא למושיע האחרון שיתגלה במהרה בימינו שהוא עתיד לצאת מתוך מטרפולין של רומי ומחריב".

ג' המושיע נגלה וחוזר ונכסה. עוד כתב רבינו בחיי (שמות ה, כב), "וכשם שמצינו שנדחקה להם השעה לישראל במצרים מעת בא הגואל הראשון לפני פרעה, ואמר לו בדבר השי"ת 'שלח את - עמי ויחוגו לי במדבר', ואחרי זאת כבדה עליהם העבודה ונתעוררה עליהם השנאה ונתוספה ביניהם מאד על מה שהיתה, כן בגאולתנו זאת העתידה בהגלות הגואל האחרון תתעורר השנאה בין העכו"ם לישראל ויסיפו שעבוד על שעבודם, ויהיה הגואל נגלה וחוזר ונכסה כדי להתעות את העכו"ם ולהקשות את לבם, שכן מצינו בגאולת מצרים שנגלה להם משה וחזר ונכסה מהם וכו'".

ד' משה רבינו ואליהו הנביא. בפסיקתא רבתי (פיסקא ד, ויקח אליהו, והובא בילקוט שמעוני מלכים א רמז רט) האריך להשוות ענייני משה ואליהו, ומונה והולך בסך הכל עשרים ותשע דברים שבהם הם שווים.

זכיה לגאולה א' ויאנחו בני ישראל מן העבודה. כתב רבינו בחיי (שמות ב, כג) שזה רמז לגאולה העתידה "שהיא תלויה בתשובה ובתפילה".

ב' ויאמן העם. כתב בכד הקמח (ערך אמונה) שלא נגאלו אלא בשכר האמונה שנאמר (שמות ד, לא) ויאמן העם, וכן לעתיד לבא.

ג' נשים צדקניות. בשכר נשים צדקניות נגאלו ממצרים (סוטה יא, ב), וכן מצינו לעתיד לבא כדאיתא במדרש זוטא (רות פרשה ד), "ואין הדורות נגאלים אלא בזכות נשים צדקניות שבדור".

ד' עסק בקרבן פסח. במצרים נצטוו ליקח שם לקרבן ולשומרו ד' ימים מפני ש"לא היו בידם מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו" (רש"י שמות יב, ו). וכתב בהעמק דבר (שם יז) שכמו כן אנחנו נצטוונו בטיפול מרובה במצה כדי שנהיה מוכשרים לגאולה ביום הפסח.

ה' חמשה דברים. במדרש (דברים רבה ב, כג) איתא, "אמר ר"א כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא מתוך חמשה דברים אלו: מתוך צרה, ומתוך תשובה, ומתוך זכות אבות, ומתוך רחמים, ומתוך הקץ וכו'. ואף לעתיד לבא אין נגאלים אלא מתוך חמשה דברים הללו וכו'".

ניסים ונפלאות א' פרעה סירב לשלח את העם, עד שנכנע ע"י המכות. איתא בזהר הק' (תזריע דף נב, א) לגבי הגאולה העתידה [מתורגם]: "וכלם [כל האומות] ילקו במכות עליונים כפלים ממה שהיה במצרים, שבביל שסירבו כולם בישראל [כלומר שסירבו להוציא בני ישראל מרשותם]".

ב' עשר מכות. רש"י בישעיה (כג, ה) כתב שעתידי הקב"ה להביא עשר מכות על אדום דוגמת עשר מכות שהביא על מצרים, והדברים מפורשים במלואם במדרש (תנחומא פרשת בא סימן ד).

ג' קריעת ים סוף. איתא בפסיקתא רבתי (הוספה א פיסקא א), "אמר הקב"ה עתיד אני לייבש את הים הגדול לפני גליות, מגיין, שכן כתיב והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו אל הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים (ישעיה יא, טו). [ועתיד] לעשותו שבילים לפניו, מגיין, שכן כתיב והיתה מסלה לשאר עמו וגו' (שם טז). והבריות תומהים לומר אפשר לדבר הזה. והקב"ה משיבם ולא כבר עשיתי כן בעולם הזה כשיצאו ישראל ממצרים וכו', ע"כ. וכ"כ הרמב"ן בספר הגאולה ורבינו בחיי בכד הקמח (ערך חנוכה).

ד' ואכבדה בפרעה. איתא בזהר הק' (תזריע דף נב, א) [מתורגם]: "מה בין גאולה זו [לעתיד לבא] לגאולת מצרים, גאולת מצרים היתה במלך אחד ובמלכות אחת [דהיינו מצרים], אבל כאן [לעתיד לבא] יתכבד הקב"ה בכל העולם וידעו כולם השלטון של הקב"ה".

ה' הליכה במדבר. רבינו בחיי בפרשת מסעי (לג, ב) כתב, "וכשם שיצאו ישראל בגאולה ראשונה ממצרים אל המדבר, כן בגאולה האחרונה עתידים שיצאו הרבה מישראל אל המדבר ויעברו במקומות האלה [המסעות הכתובות בפרשת מסעי], והקב"ה יכלכלם וינהלם שם כמו שעשה לישראל במדבר".

ובמדרש תנחומא (דברים סימן א) איתא "שכל הנסים שעשה לישראל במדבר, כך עתיד לעשות בציון", עיי' שם. וראיתי בספר שירת יעקב להרב אלעזר ברנשטיין שליט"א (עומד לצאת לאור בהוצאת עלה זית) שהביא מה שכתב ביסוד ושורש העבודה (שער ט הצאן פרק ו) שלעתיד לבא "יעשה לנו הבורא ית"ש ויתעלה ג"כ כל הנסים ונפלאות וגבורות כמו שעשה לאבותינו ביציאת מצרים, בקריעת שבע נהרות ובהליכת עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם קדוש הישראלי ושאר נפלאות וגבורות לעיני העמים".

ונסיים בדברי חיזוק מרבינו בחיי בכד הקמח (ערך נר חנוכה) שכתב וז"ל, "וכמו שאירע לנו בשעבוד מצרים שסבלנו כמה יסורים וכמה שעבוד ועינוי, והקב"ה ברחמיו הרבה נפלאותיו ומופתיו בפרעה ובכל מצרים והוציאנו ביד רמה, כן הוא עתיד לעשות בגלות המחודש הזה מכל שאר הגליות, אשר סבלנו בדורות שעברו כמה צרות וכמה יסורים וגזרו עליהם כמה גזירות מחודשות וכמה מיני שמדים וכמה מישראל שמסרו עצמם להריגה על יחוד השי"ת, על אחת כמה וכמה שעתידי הקדוש ברוך הוא לכפול שכרו ולחדש נסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מביציאת מצרים".

Based on Sefer Shoshanas Yisrael, Hilchos Bein Hametzarim, Psakim of Hagaon HaRav Shlomo Miller shlita, by Rav Mordechai Kanner

Erev Tishah 1. Although the *minhag* is to refrain from **B'Av learning** learning on Erev Tishah B'Av after *chatzos*, many *poskim* permit it on Shabbos, especially if this will lead to *bitul Torah* (see *Mishnah Berurah* 553:10). Therefore, many shuls have the regular scheduled *Daf Yomi shiurim* and *Avos Ubanim* learning. However, the usual *pirkei avos* is omitted.

2. Many *poskim* permit learning *shnayim mikra v'echad targum* on Shabbos afternoon if one who didn't complete it earlier.

3. One may learn the "Tishah B'Av sugyos" or *Hichos Aveilus* on Shabbos.

Minchah 4. Minchah is scheduled earlier to give people ample time to finish eating by *shkias hachamah*. One should be sure that 5½ or 6 hours have passed between eating meat and milk.

5. *Tzidkasecha* is not said at Minchah.

Shalosh Seudos 6. One may drink hydrating drinks (vitamin water, powerade) or even take a time-release aspirin or caffeine pill on Shabbos. However, he should not **state** that he is doing so in order to fast properly because of *issur hachanah*.

7. One may eat meat even if he isn't normally accustomed to doing so (see *Igros Moshe* Vol. 4 #112).

8. *Shalosh Seudos zemiros* are sung just as one does every Shabbos.

9. All prohibitions begin with *shkiah* (eating, drinking, washing, learning) with the exception of wearing shoes and sitting on regular chairs which are permitted until the *zman* of *Motza'ei Shabbos*.

Birchas 10. *Bentching* is done with a *zimun* even if recited **Hamazon** after *shkiah*. Although one may *bentch* after *shkiah*, it is preferable to *bentch* beforehand.

11. When *bentching* before *shkiah*, one need not have in mind that he isn't accepting the *taanis* since one wouldn't start a fast on Shabbos.

Motza'ei Shabbos 12. Immediately when Shabbos ends, one says *Boruch Hamavdil*, removes his shoes and sits on a low chair. In the past this was done in shul, but recently it has become common to do this at home.

Rav Shlomo Miller shlita
with Rav Elya Ber Wachtfogel shlita

13. Since one ends Shabbos with *Boruch Hamavdil* at home (as per the more prevalent *minhag* today), the *minhag* is to change to weekday clothes before *Maariv*.

14. One may also light fire at home to be *motzi* his family in *Borei Meorai Ha'eish* (as there is a question if women are obligated, however Rav Shlomo Miller ruled that women may say *Borei Meorai Ha'eish* on their own.)

15. Ideally, one shouldn't clean up from Shabbos or wash dishes until after *chatzos* on Tishah B'Av. However, if one is bothered by the untidiness or is concerned about insects, he may clean up what is necessary. In all circumstances, washing dishes should be done with gloves because of the *issur* of *rechitzah*.

Maariv 16. In *Maariv*, *Atah Chonantanu* is said as usual. The importance of remembering to say *Atah Chonantanu* should be stressed because one will not be making *Havdalah* on a *kos* this *Motza'ei Shabbos*. (Some even suggest that women should daven *Maariv* on *Leil Tishah B'Av* in order to say *Havdalah* in *tefillah*.) Nevertheless, one need not repeat *Shemoneh Esrei* if forgotten.

17. After *Shemoneh Esrei*, *Kaddish Shaleim* is said, followed by *Eichah*. *V'yehi Noam* is omitted, and we commence straight with *V'Atah Kadosh*. *V'yiten Lecha* is also omitted.

18. One may fold his tallis after *Maariv* on Tishah B'Av (*Shoshanas Yisrael* #13).

Havdalah on Tishah B'Av 17. A *choleh* who must eat on Tishah B'Av recites *Havdalah*, omitting the *pesukim* of *Hinei Keil* and the *besamim*. It is preferable to use grape juice or even *chamar medinah* rather than actual wine on Tishah B'Av.

18. If a *choleh* is unable to make *Havdalah*, then one who is fasting can make it for him, and the *choleh* drinks the *kos*.

19. Women who eat must also make *Havdalah*. However, the *minhag* is that children do not make *Havdalah* and are *yotzei* on Sunday night after the *taanis*.

Motza'ei Tishah B'Av 20. Although one must make *Havdalah* before eating, one may drink water before *Havdalah*.

21. Ideally, women hear *Havdalah* from a man, but if they need to eat they should make *Havdalah* themselves.

22. On *Motza'ei Tishah B'Av* one can drink the cup of wine/grape juice of *Havdalah* himself and need not give it to a child or use *chamar medinah*. In general, wine/grape juice may not be drunk until *chatzos* on Monday. It is therefore important that shuls that provide wine or grape juice make it clear that it is only to be used for *Havdalah*.

קול עלה

לימוד זכות על שמיעת כלי
זמר בזמנו

בגליון מטות מסעי הביא הרב פינחס שלבי שליט"א בשם הפוסקים טעם שלא מצינו לאיסור כלי זמר בימי המצרים, שהוא משום דבלא"ה אסור כל השנה.

ודבר פלא הוא, דהא נהגו בכל תפוצות ישראל שלא להקפיד בכלל באיסור זמר כל ימות השנה ורק בימי הספירה ובין המצרים נהגו לאיסור, ונראה הדבר כפריצת גדר שלא אליבא דהילכתא לעבור על דברי חכמים, ולמה באמת לא מיחו חכמי דורנו. ואין לומר דסמכי על דברי הרמ"א (סימן תקס סעיף ג) וז"ל, ו"א דוקא מי שרגיל בהם כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר או בבית המשתה, עכ"ל, דהא מקילין האידנא גם בבית משתה. ועוד דהרי גם אחינו בני ספרד נוהגים בהאי קולא, והרב המחבר כתב לאיסור זה בהחלט.

ונראה להביא לימוד זכות גדול, והוא על פי מה שביארתי בספרי על מסכת סוטה (תורת הנסתר, מכוון עלה זית), דהנה ברמב"ם (הלכות תענית פרק ה, סוף הלכה יד) כתב וז"ל, וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תושבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין, עכ"ד.

ואיכא למידק בזה דמשמע דאין זה קולא שהיתה בזמן התלמוד, אלא דיש להקל בזה מכיון דכבר נהגו כל ישראל לעשות כן. וצ"ע דלא מצינו כזה הוראת היתר בשום מצוה או גזירת חכמים, דמאחר שכבר נהגו העם לעבור על הגזירה נעקרה בזה גזירתם, ואיננו מצווים להחזיר העטרה ליושנה.

ואולי אינו מן הרחוק לומר, דמה שנהגו עכשיו להקל אין זה מחמת חולשות דורנו וירידת הדורות אלא דשאני גזירה זו משאר גזירות דתקנו זכר לחורבן, דלא אסרו בתור גזירה אלא מסרו הדבר לחכמי כל הדורות לשקול בדעתם עד כמה להקפיד על כמות ואיכות קיום התקנה. וכן מדויק מלשון המשנה, שבשאר התקנות השתמש התנא בלשון גזירה (סוטה מא, א), ואילו כאן במתניתין (שם מו, א) לא תנא אלא משבטלה סנהדרין

בטל השיר דמשמע שבטל ממילא, וכמו שאר העניינים שנמנו במשנה כגון האורים ותומים והשמיר. וכוונת המשנה שבטל השיר וכן מן הראוי, דאין נשיר את שיר ה' על אדמת נכר, אבל לא שגזרו באיסור חכמים. וכן משמע ממה שדנו אמוראי בגמרא בגדר האי איסור, וגם נחלקו בחומר הדבר ואם יש למחות בדבר, ורב חסדא זלזל בה, ומשמע שאינו תקנת חכמים ממש.

אברהם ארצי

רוח ה' על הסנהדרין לשמר מן הטעות

בגליון מטות-מסעי כתב הרב גרינעס סמך לדברי המהרש"א ש"בלשכת הגזית היתה השכינה שורה בבית שני", מדברי הרמב"ן בפרשת שופטים שכתב "כי רוח ה' יתברך על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול".

לפענ"ד לפי הבנת החתם סופר בדברי הרמב"ן לית לן על מה לסמוך. שבתשובותיו (סוף חלק חושן משפט בהשטות סימן קצא) האריך להסביר דברי הספרי (המובאים ברמב"ן שם) "אפילו אומר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין ומכש"כ שהוא אומר על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל", ופירש הכוונה שאפילו אם באמת ב"ד טעו, מ"מ כיונו האמת לדעתם, והקב"ה מסכים לטעותם ולכן אין זה נחשב טעות, ומכש"כ שיש לנו להבין שלא טעו, "ומיהו בטעם זה האחרון לא סגי לומר חזקה על היושבים לפני ה' שלא יטעו כי הקב"ה לא יניחם לטעות, זה אינו, כיון דלפי טבע האנושי יכולים לטעות וכו', על כרחך עיקר הסמיכה היא על סברא ראשונה שאפילו טעו ח"ו ויתר הקב"ה טעותם, וממילא לא נחשד את הקב"ה ית"ש שהניחם בטעותם להכשיל כל ישראל, זה פירוש הברור בספרי והמעייני בנימוקי הרמב"ן על החומש יבין לאשורו כי לזה נתכוון גם הוא" עכ"ל. מבואר להדיא שאין כונתו משום השראת השכינה וכדומה, רק כן היא השגחתו שלא להטעות את ישראל.

יוסף אהרן פאוליס, קווינס

הפטר שבת ראש חודש אב

ראיתי בגליון מטות-מסעי מאמרו של הרב משה ברוך קופמאן שליט"א שהאריך בענין הפטרת שבת ראש חודש אב. ואכתוב כמה הערות:

מה שכתב שלכאורה יש לילך אחר התוס' במגילה להפטיר 'שמעו' מפני שהוא עיקר מקומו וכו'. אין לזה טעם, שהרי שני דיבורי התוספות לא באו ללמד מה לעשות, אלא רק הזכירו מה המנהג, והעירו שהמנהג הוא דלא כהגמרא. ולענין ידיעת המנהג, מה לי תוס' הכא ומה לי תוס' התם.

מה שכתב טעם שלא להקדים לקרות הפטרת מסעי יחד עם הפטרת מטות משום שיש בזה טורח ציבור, הוא בנותן טעם, אבל הוא בטל ברוב, שהרי כתבו הפוסקים שבשגג בפרשת פנחס ולא קרא הפטרת מטות, יש לו לקרוא בפרשת מסעי שניהם ביחד, עיין משנ"ב (סי' תכח ס"ק כב). והרי חזינו שלא חששו בכגון זה לטירחא דציבורא. ולכאורה הטעם הנכון הוא משום אקדומי פורענותא לא מקדמינו, ובהוספה, שהרי בני ישראל מצפים לישועה, ולא יהא צורך לקרוא הפטרת מסעי, ולכן אין להקדימו.

בענין השאלה שהזכיר, בביהכ"נ שנוהגים לקרוא 'שמעו', אבל יש להם רק קלף לספר ישעיה ולא ירמיה, מה יעשו, האם יקראו 'שמעו' מתוך הדפוס, או יקראו 'השמים כסא' מתוך הקלף. נראה לי להציע צד שלישי, שאולי יעשו כדעת הרמב"ם (פ"ג מהלכות תפלה הי"ט) שמחלק הפטרת חזון לשנים, וכתב ששבת ראשונה קוראים בדברי ירמיהו, ובשניה חזון ישעיהו עד כי פי ה' דיבר, ובשלישית איכה היתה לזונה. ומרוויחים בזה שני דברים, חדא שמקיימין ענין הפסיקתא של שלש פורענותא, וכדברי הרמב"ם, וגם מרוויחים בזה שמקיימין דין הגמרא לקרוא חדשים ומועדים שנה נפשי בשבת זו. ובפרט שכל השאלה היא להסוברים כהג"ר שיש לקיים דינא דגמרא, וא"כ ודאי מסתבר שיעשו כן.

פרופ' ארי' לייב לוינא

חורבן המקדש וכמ"ש התוס' שם. ונראה הביאור בזה דכל היכא שיש דם, יש חיות. כי הדם הוא הנפש. ואם יצא דם מן הפרוכת, אז מוכח מזה דאין המקדש סתם איזה בנין בעלמא, אלא מקור החיות ממש, לב האומה, ובית חיינו.

ובזה יש לבאר דבר שנתקשיתי בו. שהמעייני יראה שרוב רובן של הקינות אינן מדברות אודות המקדש עצמו, אלא מתארות את הצרות הגדולות שאירעו לישראל בזמן החורבן או כתוצאה מן החורבן, ועל השפלות הגדולה שבה אנו נמצאים מחמת החורבן. וצ"ע למה לא מקוננים על העיקר, דהיינו על המקדש עצמו, ובמקום זה מקוננים על התוצאות של החורבן.

ונראה לבאר ע"פ משל לאדם שהיה חולה בלבו ועבר התקף לב, ועמל הרופא להחיותו, והכל ידידי שנוכחים שם מצפים לראות אם הלב יחזור ויפעל או לא. אמנם לדאבון לב לא הועילו מאמצי הרופא והחולה מת. מיד געו כל העם בבכיה על האבידה הגדולה. אבל על מה הם בוכים, בודאי שלא יבכו על הלב עצמו, אלא בוכים הם על האדם עצמו שנאבד להם. וזהו ממש ענין המקדש שנחרב, שהמקדש הוא לב האומה. וע"י חורבן המקדש הרי שבת הלב מלפעול, וממילא יש ענין של מיתה על כלל ישראל. אולם עיקר הצער והבכי אינו על אבדן הלב עצמו, אלא על האבדן של כלל ישראל שנגרם מחמת שהלב הפסיק מלפעול. שאם מכירים שהמקדש הוא הלב של כלל ישראל, ממילא חורבן המקדש הוא חורבן האומה. וממילא רוב הקינות סובבים על נקודה זו של חורבן האומה והצרות והשפלות של האומה, שהם התוצאה ממה שנלקח ממנו הלב, דהיינו המקדש.

עלה קינות דם מבצבץ מן הפרוכת

ע"פ הערות על הקינות מאת הר"ר ג' ר' פנחס גרוס שליט"א, בתוך קונטרס בשו"ב לירושלים שיצ"ל ע"י קהילת דרך חיים בבולטימור

זכור אשר עשה צר בפנים וכו' כיצא מן הבית וחרבו מליאה דם (קינה טז).

כוונת הפייטן למעשה המובא בגיטין (נו, ב) גבי טיטוס ש"תפס זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה ונטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא כסבור הרג את עצמו" עכ"ל.

והדברים צ"ע, לאיזה צורך עשה הקב"ה נס כדי שיהיה נראה כאילו הרג את עצמו חלילה, למה יעשה ה' נס לרעה [וע' תוס' שם].

וביאר הג"ר מאיר שפירא באופן נפלא ע"פ המבואר ביומא (נז, א) שבכל שנה כשהיו מזין על הפרוכת ביום כיפור, היה נעשה נס והיה הדם נבלע בתוך הפרוכת כדי לשמור על נקיות הפרוכת. אבל בשעה שטיטוס גידר את הפרוכת, חיללו והוציאו מקדושתו, וממילא בטל הנס שהיה נעשה כל השנים שהיה נבלע הדם [וכמ"ש "ובאו בא פריצים וחיללוהו"], ויצא הדם של ההזאות לחוץ. ומיושב שלא עשה הקב"ה נס לרעה, שלא היה כאן נס חדש כלל, אלא ביטול הנס הישן ע"י שחילל את קדושת הפרוכת, עכ"ד.

אמנם הפשטות היא שהיה זה דם חדש שיצא באופן ניסי כדי להודיע כמה קשה